

ГОДИШЊИЦА ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ПОКРЕТА НЕСВРСТАНИХ

Проф. др Љубодраг ДИМИЋ*

АКЦИЈА „МИР“

(или како је остварена „висока обавештеност“ и „вештина предвиђања“ политичких потеза учесника Конференције шефова држава и влада неангажованих земаља у Београду, септембра 1961. године)

ABSTRACT: On the base of documents from Yugoslav archives, mostly Archive of Yugoslavia and Diplomatic archive of the Ministry of foreign affairs of Serbia, the article covers the activities of Yugoslav officials to prepare, organize and succesfully direct the planned conference of Non-Aligned countries, held in September of 1961. in Belgrade. These activities covered the wide range, from the communication of diplomatic representatives with officials in their host countries, to intensive inteligence work aimed at collecting relevent data on delegates to the conferrence, their political attitudes and positions, all in order of gaining the control over the event 's flow and results. The acquired data enabled Yugoslav leadership, especially Josip Broz Tito, to mitigate the tensions and forge the needed compromises among the participants, needed for the overall success of the conference.

KEY WORDS: Yugoslavia, Conference of Non-Aligned countries in Belgrade (September 1961), Preparatory meeting of nonengaged countries in Cairo (June 1961), Operation Peace, Josip Broz Tito

Припремни састанак ванблоковских држава, одржан у Каиру од 5. до 12. јуна 1961. године, није био нимало лак.¹ Непосредно пре почетка тог важног састанка, да би предупредила могуће тешкоће, југословенска дипломатија је заједно са египатском усагласила ставове о важним

* Аутор је редовни професор на Филозофском факултету у Београду.

¹ На припремном састанку у Каиру су учествовале следеће земље: Авганистан, Куба, Гвинеја, Индонезија, Мали, Саудијска Арабија, УАР, Југославија, Мароко, Камбоџа, Јемен, Индија, Непал, Бурма, Цејлон, Етиопија, Судан, Ирак, Сомалија, Бразил (посматрач).

питањима о којима је требало разговарати. Обе стране су биле сложне у ставу да се у Каиру супротставе „свакој дискусији о потреби одржавања конференције“ неангажованих држава и да цео скуп третирају као састанак „припремно-организационог карактера“ на коме се неће прављати да ли „конференцију“ треба, или не, одржати. Договорено је да наступи представника обе државе буду истовремено и „енергични и еластични“. Представници и Египта и Југославије су сматрали да се на предстојећој конференцији не треба бавити темама од локалног значаја, нити отворати спорна питања међу земљама учесницама.² Активни дипломатски контакти успостављени са Индонезијом потврђивали су да и та земља има истоветне ставове.³

Већ прве седнице припремног састанка у Каиру показале су да се мимоилажења међу потенцијалним учесницима конференције настављају и да својом природом изазивају неспокој. Министар спољних послова Коча Поповић, који је предводио југословенску делегацију, извештавао је Београд да су „Индијци недвосмислено дошли са намером да промене карактер читаве акције и ограниче способност и успех конференције“. То је, по мишљењу Поповића, али и његових колега у Каиру, неминовно водило споровима. У таквој ситуацији, поред принципјелних разилажења, до изражаја су дошле и бројне сујете, суревњивости и радикализми. „Тврди“ ставови индијских представника, захтеви за накнадним консултацијама са Делхијем, прекиди у раду, изјаве попут оних да „конференцију никада нису сматрали неопходном формом сарадње неангажованих“, успоравале су и обесмишљавале рад припремног састанка у Каиру и као такве изазивале забринутост званичног Београда. Узнемиравајуће су биле и вести из Делхија да се услед „жестоких, безобзирних и вређајућих напада на Индију од стране амбасадора Гане, Малија и Кубе“ размишља о отказивању учешћа Индије на конференцији. Такве нападе југословенска дипломатија је оцењивала као „неумесно даље понижавање“ Индије.⁴ Није изостала ни забринутост да они могу бити згодан изговор за одустајање Делхија од заједничког рада на припреми будуће конференције.

² Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије, Политичка архива (ДА, МСП РС, ПА), 1961, ф-116, дос.32, бр. 417198, Телеграм амбасадора Р. Дугоњића из Каира од 31. 5. 1961.

³ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-116, дос. 35, 417569, Телеграм амбасадора Р. Дугоњића из Каира од 2. јуна 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, дос. 36, бр. 417694, Телеграм амбасадора Р. Дугоњића из Каира од 5. јуна 1961.

⁴ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-116, дос. 9, бр. 420453, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 8.6.1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, дос. 36, бр. 417967, Телеграм К. Поповића из Каира од 7. 6. 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-116, дос. 2, 418276, Телеграм К. Поповића из Каира од 9. 6. 1961.

Пригајена борба учесника састанака у Каиру водила се и око места одржања прве конференције шефова држава и влада неангажованих земаља. Југославију је, као најпогодније место за одржавање конференције, предложила Етиопија. Политичким аргументима тај је предлог безрезервно подржала Индонезија, а томе су се прикључили УАР и Камбоџа. Представници Кубе су сматрали да конференцију треба одржати у Хавани, јер је њихова земља „центар антиимперијалистичке борбе“. Делегација Гвинеје је предлагала Каиро, што је изазвало колебање представника УАР. Те иступе југословенски представници су тумачили као некоректна оспоравања улоге Југославије и јасну алузију „да за њих Југославија нема потребне политичке квалификације“. Југословенска страна је имала утисак да су представници Гвинеје, Малија, Кубе „поступили по прецизним инструкцијама неког трећег, вероватно Ру-са“.⁵ Све је то додатно будило сумње и повећавало неповерење.

Нове спорове отворила је дискусија „о мерилама за позивање“ нових држава на конференцију неангажованих. Насупрот Индији која је тежила да на конференцију буде позван „што већи“ број земаља, афричке државе су сматрале да њихов број треба да буде „што мањи“. Ставовe обе стране К. Поповић је оцењивао као екстремне, паролашке и сматрао их саботирањем рада припремног састанка. Током дискусије пуне противуречности утврђен је минимум заједничких ставова земаља учесница око основних питања неангажованости, односа према војним блоковима, прихватања принципа коегзистенције држава са различитим друштвеним или политичким системима, осуде колонијализма, борбе за мир у свету, економске сарадње... Прихватање основних принципа коегзистенције држава са различитим друштвеним или политичким системом означено је за „основну идеју политике неангажовања“. Процењено је да је политика неангажованости најдиректније допринела „еманципацији народа под колонијалном доминацијом“ и да то треба да остане један од приоритета у даљем раду. Важним сегментом ангажовања означена је борба за „попуштање затегнутости и одржавање мира“ у свету. Подједнако важним сматран је и рад на јачању економских односа и помоћи неразвијеним земљама. Утврђени и у расправама учесника дефинисани критеријуми, на основу којих је упућен позив учесницима будуће конференције, дефинисали су суштину несврстаности. О томе је сведочио и дневни ред будуће Конференције шефова држава и влада неангажованих земаља у коме је била предвиђена раз-

⁵ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-116, дос. 36, бр. 417967, Телеграм министра К. Поповића из Каира од 7. 6. 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 9, бр. 420453, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 8. 6. 1961; ДА МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 2, бр. 418276, Телеграм министра К. Поповића из Каира од 9. 6. 1961;

мена мишљења „о међународној ситуацији“ и рад на успостављању и јачању „међународног мира и безбедности“. Под тим се подразумевало: „поштовање права народа и држава на самоопредељење, борбу против империјализма, ликвидацију колонијализма и неоколонијализма“, „поштовање суверенитета и интегритета држава, немешање у унутрашње ствари других држава“, супротстављање „расној дискриминацији и политици апартхејда“, залагање за „опште и потпуно разоружање, забрану нуклеарних проба и проблем страних војних база“, инсистирање на „мирољубивој коегзистенцији међу државама с различитим политичким и друштвеним системима“, јачање „улоге и структуре Уједињених нација у спровођењу у живот њених резолуција“. У Званичном коминикеу Припремног састанка у Каиру посебно је истакнуто да се „зона неангажованости проширила“ и да неангажоване земље, у погледу свога утицаја, постају „фундаменталан фактор очувања мира и међународне безбедности“. ⁶ Коначни закључци, једногласно прихваћени, нису говорили да се до њих дошло у жучној дискусији.

У Каиру су, око свих покренутих питања, испољене велике разлике у мишљењима, али су, на крају, „о свему прихваћена једногласна решења“. Одређивање Југославије као државе у којој ће бити одржана Конференција шефова држава или влада неангажованих земаља несумњиво је био велики успех југословенске дипломатије. Ипак, оштре дискусије и поларизације ставова оставиле су лош утисак и побудиле сумњу. Југословенски представници су се са припремног састанка вратили са убеђењем да су неке земље заузимале екстремне ставове. Иступања Индије, која је у својим ставовима често остајала усамљена, оставила су на југословенске представнике негативан утисак „због систематског опортунизма“, „претераног страха од сваког везивања“, „ситничарском инсистирању на сваком детаљу својих ставова“. Све је то личило на опструкцију и ангажман на „правцу разводњавања“ целог пројекта. Целокупни наступ Индије у Београду су оцењивали као настојање да јој се ничим не „вежу руке“ и да се избегне „замерање било коме“. Истовремено, југословенске дипломате у Делхију су уочавале да је Индија спремна да у будућности прихвати заједничку акцију неангажованих земаља само у случају да сама буде на њеном челу „и обезбеди да њена мудрост и искуство дају правац акцији“. Иступи Кубе вредновани су као секташки, паролашки, незрели, нервозни, неконструктивни, не-

⁶ Архив Југославије, Кабинет председника републике (АЈ, КПП (837), I-4-a/ Припремни састанак за Конференцију шефова држава или влада неангажованих земаља, Званични коминике, 12.6.1961; АЈ, КПП (837), I-4-a/ Припремни састанак..., Завршни извештај Припремног састанка Конференције шефова држава или влада неангажованих земаља, 12.6.1961.

коректни, као непотребно заоштравање. Инсистирање на „паролашком антиимперијализму“ тумачено је не само као „утицај лагера и Кине“, већ и као „сопствено уско гледање на садржину дејства неангажованих земаља“. Такво учешће Кубе на састанку у Каиру није сматрано изразом „њене жеље да води антиблоковску политику“, већ последицом тактичких тренутних потреба „да добије проширен ослонац за борбу против САД, а вероватно да утиче у крилу неангажованих у прилог позиција и интереса лагера“. То је код југословенских дипломата стварало утисак да је Куба „убачена са одређеним задатком“. Као незнатно „гипкији“ оцењивани су наступи Гане, Гвинеје и Малија.⁷ Све је то будило сумњу Београда, а самим тим и потребу да се са што већом прецизношћу сагледају ставови наведених држава. То није било у колизији са проценом да су у Каиру исказани различити интереси и ставови, али и да се кроз оштру размену мишљења, „дошло до заједничког гледишта о конкретним питањима и потврде заједничких ставова“.⁸ Луксуз да се и у Београду зачну расправе које могу да угрозе саму суштину будуће Конференције шефова држава и влада неангажованих земаља, југословенска дипломатија и њене политичке вође нису смеле да дозволе. Евентуални неуспех тог скупа Београд је доживљавао као сопствени пораз и отуда је преузео све потребне мере да „контролише“ ситуацију, спречава сукобе који воде раздору, благовремено интервенише предлозима који су прихватљиви за већину учесника. „Могућност предвиђања“ политичких потеза учесника будуће конференције зависила је од степена обавештености о ставовима које поједине земље и њихови политички представници заузимају. Том циљу били су подређени напори југословенске дипломатије и обавештајне службе.

*

Састанак у Каиру изазвао је различите коментаре у свету. Ипак, временом, и Запад и Исток су предстојећу конференцији неангажованих земаља почели да оцењују „као стварност и озбиљан фактор који се силом или маневрима не може умањити нити избећи“. У њиховим проценама ситуације почело је да преовладава „хладно разматрање могућих импликација“ и да бивају све виднији покушаји да се и сами сугестијама „укључе“ у њену припрему. Совјетски Савез је сматрао да му

⁷ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос. 3, бр. 418576, Циркуларни телеграм министра К. Поповића од 13. 6. 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос. 12, бр. 421083, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 4. 7. 1961.

⁸ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос. 30, бр. 420140, Телеграм министра К. Поповића свим представништвима ФНРЈ у иностранству од 29. 6. 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос. 3, 418705, Телеграм К. Поповића Амбасади ФНРЈ у Хавани.

састав учесника и дневни ред конференције објективно пружају веће могућности него САД. Отуда је започео „широку и издиференцирану акцију“ према већини земаља учесница. У складу са тим, у месецима који су претходили конференцији, Москву су по позиву посетили Сукарно, Нкрумах, Абуд, председник владе Сомалије, Нехру, Коча Поповић, док је совјетска мисија добре воље боравила у земљама Латинске Америке. СССР је инсистирао да се конференција изјасни у прилог става о разоружању и осуди наоружавање Немачке. У погледу Немачке Хрушчов је отворено говорио да „неутралне земље не могу да буду неангажоване“. Сличног садржаја су биле и поруке које је слао Насеру, Нехруу, Квадросу. У Москви су очекивали подршку и за њене предлоге о решавању берлинског питања и закључивања мировног уговора са Немачком. Совјетске дипломате су недвосмислено указивале да ће став СССР-а према конференцији у Београду зависити „од степена одлучности неангажованих земаља да осуде Запад за вођење Хладног рата“. Приметна су била и настојања да се ослаби позиција Југославије. Притисак је посебно био усмерен ка афричким лидерима (Судан, Гана, Гвинеја) и Куби да истрају „на линији лагерским ставовима“.⁹ Све наведено је за југословенске дипломате и политичаре било упозоравајуће!

Западу је, опет, било јасно да конференција неће дати пуну подршку СССР-у, али је преовлађивао став да ће њени учесници у многим питањима бити наклоњени Истоку. Запад је, на једној страни, настојао да спречи учешће појединих земаља на конференцији, док се упоредо трудио да појача свој утицај на земље чије учешће није могао да спречи. Изјаве америчког амбасадора у Београду Џорџа Кенана да у погледу будућег састанка САД не „желе да утичу ни позитивно ни негативно“, нису изгледале уверљиво. Суштински, администрација у Вашингтону је од Југославије очекивала да ће том приликом „искористити свој утицај и заложити се за умереност“.¹⁰ Такво очекивање је, мимо жеља самог Београда, непријатно обавезивало.

Сумирајући утиске о разговорима које је имао са Титом и југословенским функционерима, амбасадор Кенан је извештавао Вашингтон да ће Југославија пажљиво пратити политичке потезе САД и да ће, у случају да они противурече светском миру, на конференцији заузети антиамерички став. Кенан наведене ставове није тумачио као „антиамер-

⁹ АЈ, КПР (837), I-4-а, Билтен..., бр. 5, август 1961, Неки значајни политички елементи у припремама за конференцију неангажованих земаља; АЈ, КПР (837), I-4-а, Билтен..., бр. 6, 22. август 1961, Осврт на политички аспект припрема за конференцију.

¹⁰ Foreign Relations of the United States (FRUS), 1961-1963, Volume XVI, Eastern Europe, Doc. 93; Д. Богетић, Југословенско-амерички односи 1961–1971, Београд, 2012, 25–30 стр.

риканизам“ Јосипа Броза Тита, већ као последицу дубоког неслагања „с неким нашим политичким потезима на светској сцени“. По његовој процени, Југословени су били у могућности „да буду веома корисни на Београдској конференцији и да би у принципу то и желели да буду“. У складу са тим формулисана је и политика Вашингтона.¹¹ Ипак, ни почетком августа 1961. године, у Вашингтону нико није могао са сигурношћу да процени „шта све може да излети из те вреће“. Отуда је администрација рачунала са четири могућа начина деловања: обесхрабривање дела земаља да учествују и подршка умереним земљама у њиховим ставовима; посредни утицај на коначно уобличавање теме састанка; утицај на самом састанку приликом обраде појединих тема; појачана обавештајна делатност. Део утицаја Вашингтон је намеравао да оствари преко слања „бројних незваничних личности“ склоних „неутралном размишљању“ које би се различитим поведима нашле у Београду. У ту сврху направљена је и листа утицајних новина које је влада била спремна да „стимулише“ како би њихови сарадници адекватно извештавали из Београда.¹² За ту групу „гостију“, њихове контакте, задатке, изворе информисања и конкретне ставове, Београд је био веома заинтересован.

Опречних мишљења о конференцији у Београду било је и у кругу неангажованих земаља. Нехру је сматрао да састанак у Каиру „није донео досад никакав резултат“ сем мноштва „непрекидних оштрих дискусија“, поларизација и одбацивања индијског захтева „либералне примене критеријума за позивање“ и „суштинског проширења конферен-

¹¹ Foreign Relations of the United States (FRUS), 1961–1963, Volume XVI, Eastern Europe, Doc. 93; АЈ, КПР (837), I-4-а, Билтен..., бр.5, август 1961, Неки значајни политички елементи у припремама за конференцију неангажованих земаља; ДА, МСП РС, Кабинет Коче Поповића, ф-2, Забелешка разговора државног секретара за иностране послове К. Поповића и амбасадора САД у Београду Џорџа Кенана вођених на Брионима 17. јула 1961; АЈ, КПР (837), I-3-а/САД, Забелешка о разговору друга Председника са амбасадором САД Џорџом Кенаном од 17. јула 1961. На Брионима; Foreign Relations of the United States (FRUS), 1961–1963, Volume XVI, Eastern Europe, doc 93, Memorandum of Conversation J.B. Tito – G.F. Kennan, Brioni July 17, 1961; АЈ, КПР (837), I-3-а/САД, Забелешка о разговору Председника са подсекретаром САД Chester Bowlesom од 30. јула 1961; FRUS, 1961-1963, Volume XVI, Eastern Europe, doc. 94, Telegram From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State, Belgrade, July 31, 1961, 6 p.m; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-124, бр. 425576, Телеграм М. Никезића из Вашингтона од 17. августа 1961; „Belgrade Conference 7/61-11/61“ folder, Box WH-25, Classified Subjects Files, White House Files, Personal Papers of Arthur M. Schlesinger, Jr, John F. Kennedy Library, Boston, Massachusetts, USA, collected by James G. Hershberg for GWCW/CWIHP;

¹² Belgrade Conference 7/61-11/61“ folder, Box WH-25, Classified Subjects Files, White House Files, Personal Papers of Arthur M. Schlesinger, Jr, John F. Kennedy Library, Boston, Massachusetts, USA, collected by James G. Hershberg for GWCW/CWIHP;

ције“ које би одразило „фактички данашњи регион неангажованости“. Нехру је проширење броја учесника означавао суштинским питањем конференције и најављивао да ће се за то до краја борити. У случају да се тим његовим настојањима не изађе у сусрет, он је поручивао да ће „Индија поново размотрити своје учешће на конференцији“ јер сматра да у постојећем саставу она „неће постићи циљеве политике неангажованости“.¹³ Југословенска дипломатија је такве изјаве с пажњом регистровала, сматрала их „средством притиска“ и последицом Нехруових убеђења, да би у постојећем саставу конференција донела „један радикалан и ефикасан програм и одлучила се за тешњу сарадњу“ неангажованих земаља, што није одговарало политици коју је Индија водила. Настојање да себе представи као носиоца „либералних тенденција“ било је, како се веровало, намењено Западу и делу земаља које је Индија предлагала. Своје погледе, како је уочено, Индија није упорно бранила, што је додатно говорило да су предлози подношени „из техничких разлога“, са циљем да се касније цела акција „капитализује“.¹⁴ Протести које су чиниле Гана, Мали и Гвинеја, у многим елементима искључиви и догматски, омогућавали су Индији, по мишљењу Београда, да на њиховој „ускости“ гради свој престиж. Улога Кубе оцењивана је као крајње „секташка“, испуњена „псеудореволюционарним фразама“ и намерама да себе наметну „као савест Комитета“, испуњена „потенцираним антиамеричким иступима“, што је све говорило „колико је лабава неангажованост Кубе“. У таквим околностима југословенска „основна линија“ дипломатског деловања била је усмерена ка „спречавању заштрављања и изналагању решења“. Залагањем за проширењем броја земаља којима треба упутити позив за конференцију и сталним истицањем да је „неангажованост процес који новим позивима треба олакшати, а не затворити у неки уски круг“, југословенска дипломатија је настојала да истовремено парира и Индији и Куби.¹⁵ У Београду је процењивано да информације које су достављале дипломате и објављивала штампа треба допунити сазнањима до којих се долази обавештајним каналима, између осталог и прислушкивањем.

Дешавања у Каиру утицала су на Београд да још једном темељно сагледа спољну политику Индије. Анализе су показале да Индија „већ дужи низ година“ избегава „тешњу координацију активности неангажов-

¹³ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 20, бр 420202, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 26. 6. 1961.

¹⁴ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 12, 421226, Извештај амбасадора Р. Дугоњића о раду Комитета дипломатских представника у Каиру од 8. јула 1961.

¹⁵ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 12, 421226, Извештај амбасадора Р. Дугоњића о раду Комитета дипломатских представника у Каиру од 8. јула 1961.

ваних земаља“ и противи се организовању колективних састанака и узимању заједничких ставова. Уочено је да Делхи тежи да у међународним односима наступа сам и да као „нарастајућа велика сила“ верује да је то ефикаснији и политички и економски исплативији начин посредовања међу блоковима. То је сматрано основним разлогом индијског супротстављања идеји о организовању конференције неангажованих земаља. У таквим околностима, по мишљењу југословенских аналитичара, дипломата и обавештајаца, Индији није било стало до успеха конференције и у успех конференције није веровала.¹⁶ Њено учешће у раду састанка у Каиру било је изнуђено акцијом осталих неангажованих земаља, а положај крајње неповољан до мере да су друге државе имале осећај „да је на састанку у лицу Индије присутно неко страно тело“. Званичне изјаве индијских функционера у којима су били изражени колебљивост, условљавање присуства и „демонстрација незаинтересованости“ тумачене су у Београду као притисак на остале учеснике састанка у Каиру са циљем да се индијским захтевима изађе у сусрет и „плати што виша цена за њено присуство“.¹⁷ Та је тактика несумњиво допринела да се захтевима Индије излази у сусрет, али и чинила да се на ту важну земљу почело гледати са неповерењем. Суштински, од првог је тренутка било јасно да се Индија „не сме одвојити“ од азијских и афричких земаља. Ипак, по проценама југословенских дипломата, политички програм који је на конференцији у Каиру Индија заступала, говорио је да она није штитила интересе неангажованих земаља. Била је то, по проценама југословенских аналитичара и дипломата, последица настојања Делхија да одржи што боље односе са великим силама. „Обазриви став“ према сваком питању које би погађало интересе великих сила, „отклон од своје неутралне позиције“ и прозападна оријентација, пресудно су утицале да се, између Индије и већине других делегација на припремном састанку у Каиру, појави и непрекидно проширује „понор чија дубина је била изненађење за све“.¹⁸ Индија је у Каиру ос-

¹⁶ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос. 8, бр. 420359, Анализа индијских ставова на Припремном састанку у Каиру, Делхи 24. јуна 1961.

¹⁷ Штампa у Делхију је на следећи начин дефинисала ту тактику: „Говорити да се Индија још није обавезала на конференцију пошто се је прихватила делимичног спонзорства припремног састанка, пошто је у пуној мери учествовала у његовим дискусијама и прихватила његове закључке и пошто је сам индијски делегат написао његов званични записник, нипошто не би било логично. Али је то добра тактика. Мало игре притисака, мало игре „тешко ме је добити“, моћи ће да смекша УАР и Југославију да се мало више прилагоде и да нешто мање околишу“.

ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос. 8, бр. 420359, Анализа индијских ставова на Припремном састанку у Каиру, Делхи 24. јуна 1961.

¹⁸ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос.8, бр. 420359, Анализа индијских ставова на Припремном састанку у Каиру, Делхи 24. јуна 1961.

тала „виртуелно осамљена, изолована, често чак непријатељски блокирана“. На конференцији у Каиру, сматрале су југословенске дипломате, дефинитивно је разбијен „мит о водећој улози Индије у азијско-афричком и неангажованом свету“. Она на том састанку није задобила ни улогу „поштованог сапутника“. Од политике посредовања у споровима и „заузимања средње линије“, за коју се у Делхију сматрало да је Индија предестинирана, „у Каиру ништа није остало“. Ту су улогу међу неангажованим земљама одиграле Југославија, УАР и Индонезија.¹⁹ Ипак, чињеница да се Индија није смела испуштати из вида, наметала је потребу да се сваки корак, свака реч, сваки потез чланова делегације Индије региструје и бележи.

Почетком јула 1961. југословенске дипломате и политичари су почели да уочавају промене у политици Индије. У њој је почео доминирати став „да је добро да се ванблоковске земље удружују и заједнички предузимају акције“, јер ће то утицати на велике силе и допринети ефикаснијем решавању светских проблема. Све је то било могуће, како је истицао Делхи, „само ако Индија води те акције, ако Индија стоји на челу и обезбеди да њена мудрост и искуство дају правац акцији“. У складу са тим активности Индије су, уз остало, биле уперене и на сузбијање водеће улоге Југославије, УАР и посебно Индонезије, међу неангажованим државама.²⁰

Извесних колебања било је и у Индонезији. Прве „осетне промене“ у политици Цакарте југословенске дипломате су регистровале почетком априла 1961. Отуда је основни задатак који је Београд наложио своме амбасадору у Индонезији био да покуша да „наведе Сукарна да остане на досадашњем договору“. Укупан ангажман Индонезије у Каиру југословенске дипломате су оцењивале позитивним оценама. Ипак, под притиском политичких партија, посебно оних блиских Пекингу, званична Цакарта је после Каира почела интензивније да размишља о старој идеји – припреми нове азијско-афричке конференције (нови Бандунг). Југословенске дипломате су уочавале напоре Ахмеда Сукарна и других угледних и утицајних људи да убеди све релевантне чиниоце у земљи да најбоља афирмација Индонезије и њен највећи допринос човечанству „леже у њеном чврстом повезивању и активној сарадњи са осталим неангажованим земљама“. На крају је пронађен компромис. Прокламовано је да „београдски самит“ неће ослабити и повредити афро-азијско јединство, већ, напротив, допринети националној борби на-

¹⁹ ДА, МСП РС, ПА, 1961., ф-117, Дос. 8, бр. 420359, Анализа индијских ставова на Припремном састанку у Каиру, Делхи 24. јуна 1961.

²⁰ ДА, МСП РС, ПА, 1961., ф-117, дос. 12, 421083, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 4. 7. 1961.

рода Африке и Азије.²¹ Независно од наведеног, опсервација политичких ставова Сукарна наметала се као нужност.

Београд је, у датим околностима, настојао да буде што кооперативнији. Дипломатама у иностранству је препоручивано да у разговорима о конференцији буду „офанзивни“, без правдања према сумњицењима која стижу са Истока и Запада, са убеђењем „у позитивност оваквог нашег деловања“. Задатак је дипломата био да саговорницима јасно ставе до знања да окупљање неангажованих земаља не значи формирање „трећег блока“, јер би то било у супротности са основним принципима политике неангажованости.²² Склоност ка компромису југословенски представници су демонстрирали и у раду Комитета дипломатских представника, који се у Каиру од 21. јуна до 5. јула 1961. бавио питањима проширења учесника конференције. Током осам мукотрпних састанака, на којима је дискусија претежно вођена између представника Индије, подржаваних од Бурме и Непала, и групације коју су чинили Мали, Гвинеја, Гана и посебно Куба, дефинитивно је одлучено да се поред Мексика и Бразила, којима су позиви већ били упућени, на конференцију позову и Боливија, Еквадор, Либан, Нигерија, Того и Горња Волта.²³

*

Припреме за Београдску конференцију започеле су 13. јуна 1961, само дан после окончања припремног састанка у Каиру, формирањем Одбора за припрему Конференције шефова држава и влада неангажованих држава. Унутар Одбора, чији су председник Владимир Поповић, а секретар Антун Вратуша били искусне југословенске дипломате и људи од највећег поверења, формирано је више радних тела. Пододбор за послове политичког, организационог и дипломатско-протоколарног карактера, формираног у Министарству спољних послова, водио је Вељко Мићуновић. Унутар њега деловало је више група задужених за симултано превођење, превођење материјала, пратњу делегација, штампање материјала и друго. За послове материјалне и организационе природе,

²¹ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-116, дос. 7, бр. 410229, Телеграм Јосипа Дјерђе Ј.Б. Титу од 5. 4. 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос.17, бр. 422286, Телеграм из Цакарте од 15. јула 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос 26, бр. 423611, Телеграм из Цакарте од 31. јула 1961.

²² ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 9, бр 420392, Депеша свим представништвима ФНРЈ од 29. 6. 1961.

²³ О састанцима Комитета дипломатских преставника више у: ДА МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 9, бр, 420201, 420392, 420454, 420566, 421081, Телеграми Боричића из Каира 27. 6. 1961 – 5. 7. 1961; АЈ, КПП (837), I-4-а, Припремни састанак..., Извештај Комитета дипломатских представника у Каиру од 5. јула 1961.

унутар пододбора НОО Београд, били су задужени Милијан Неоричић и Бранко Пешић.²⁴ О организацији културних манифестација требало је да брине Добривоје Видић. Пословима обезбеђења и уређења резиденција руководио је Слободан Пенезић Крцун.²⁵ За смештај шефова делегација посебно су уређене и опремљене 34 виле, док су за делегације били на располагању београдски хотели „Метропол“, „Палас“, „Екцелзиор“, „Мажестик“ и „Москва“.²⁶ Послови техничког оспособљавања просторија, комуникација и веза поверени су стручњацима из ЈНА, ДСУП-а, СИП-а, СИВ-а, Радио-телевизије и Танјуга и њима је руководио Првослав Васиљевић.²⁷ Послови информисања поверени су радним телима у Секретаријату СИВ-а и водио их је Богдан Осолник. За ту свр-

²⁴ Унутар пододбора НОО Београд било је формирано 8 радних тела за: културно-просветни рад и декорацију града; обезбеђивање исхране и смештајног простора у хотелима, вилама, депадансима, приватним становима за делегате, посаде авиона страних делегација; организовање градског саобраћаја према потребама Конференције, обезбеђење водовода, осветљења и рада градске чистоће; организовање трговине, радног времена у трговини, уређење излога, израде украсних и пропагандних предлога и сл; пресељење породица из барака са леве стране савског моста, чишћење и озелењавање терена, уређење десне стране савског моста; израду туристичко-пропагандног материјала (водича, проспеката); послове инспекције (санитарне, ветеринарске, тржишне, грађевинско-комуналне и др).

АЈ, КПР (837), I-4-а, Белешка са састанка Одбора од 24. 6. 1961.

²⁵ АЈ, КПР (837), I-4-а, Белешка са састанка Одбора од 24. 6. 1961.

Пододбор за безбедност је био задужен за бригу о физичком обезбеђењу, регулисање саобраћаја, за јавни ред и мир, визно-пасошку и граничну службу, обезбеђење возила и шофера, такси-сервис, санитет. Тим пословима је руководио подсекретар у СД СУП-у Ђура Станковић.

²⁶ Виле су се налазиле у следећим улицама: Андре Николића, Лацковићевој, Октобарске револуције, Ужичкој, Ботићевој, Толстојевој, Жупана Властимира, Генерала Васића, Теодора Драјзера. Делегација Индонезије је била смештена у хотелу Метропол. За свку од вила обезбеђено је угоститељско и све друго особље и официр са знањем страног језика. За чланове делегација били су обезбеђени и посебни станови у следећим улицама: Драгослава Јовановића, Палмотићевој, Народног фронта, Првог маја, Симе Луке Лазића, Булевару револуције. Чланови делегација су се хранили у хотелима. Представници око 40 напредних и револуционарних покрета који су присуствовали Конференцији били су смештени у посебно уређеним становима или у хотелима.

²⁷ Тај део организационих послова реализован је преко 7 радних тела: телеграфско-телефонске везе према Западу преко Аустрије и Италије (сто веза); две нове аутоматске телеграфско-телефонске централе са 600 бројева отворене су у Београду за потребе Конференције; у згради Народне скупштине Југославије инсталирано је 10 кабина за међународне телефонске разговоре, 5 за локалне разговоре и 1 телепринтер; у згради Народне скупштине Србије инсталирано је 5 телефонских кабина за међународне и локалне разговоре, у Дому синдиката 30 кабина за међународне разговоре, 5 за локалне и 20 телепринтера за међународни телекс саобраћај. Од фирме Сименс набављено је 5 уређаја за симултани превод – 5 преводачких кабина са 6 језичких канала и 690 лица до којих је превод могао да стигне.

АЈ, КПР (837), I-4-а, Белешка са састанка Одбора од 24. 6. 1961.

ху у Дому синдиката је отворен „Дом штампе“.²⁸ За послове финансија био је задужен Зоран Полич.²⁹ За уређење радних просторија у Народној скупштини и репрезентативних објеката ангажоване су познате архитекте Бугариновић, Пешић, Максимовић, Радовановић. За потребе Конференције Батајнички аеродром је увео 24-часовно дежурство, као алтернативни аеродроми означени су Плесо, Пула и Титоград. Три авиона ЈАТ-а ДЦ-6 и два Адриа-авиопромета из Љубљане као и четири сталне посаде биле су на располагању шефовима држава и влада.³⁰ За потребе чланова делегација и позване госте на располагању је био возни парк од 623 аутомобила са шоферима (свака делегација је поред аутомобила и пратње за шефа делегације добијала по 5 аутомобила).³¹ Брига о супругама појединих шефова држава и влада била је поверена Одбору жена који је за њих организовао посебан програм.³²

Промене је доживео и Београд. Конференција је била повод да се на Ушћу формира Парк пријатељства. Град је декорисан заставама и транспарентима. На јарболима висине од 16 и 8 метара било је 644 застава земаља учесница, као и 168 шпанованих застава (21 комплет застава на јарболима и 6 комплета шпанованих застава који су се поновили на улицама Београда). Свака од земаља учесница је била равноправно представљена. Све је то пратило украшавање града зеленилом (1.300 квадрата) и светлосном декорацијом (важни објекти попут Народног музеја, споменика Кнезу Михаилу, Београдског победника, Калемегданске тврђаве, као и око 70 објеката који су украшени светлосном декорацијом изнутра), обнављањем светлећих реклама, појачавањем осветљења излога, постављањем око 700 рефлектора који осветљавају објекте или посебне елементе на њима. Темељно су уређене радње у главним улицама и пешачким зонама града. Уређено је око 4.000 зграда и слободних површина у граду, појачано улично осветљење, окречене су многе фасаде на Дедињу, Топчидерском брду, али и у Земуну и Батајници. У Београду је уређено 6 хотела А категорије за учеснике Конференције са 566 лежаја и 40 апартмана за чланове делегација. У

²⁸ АЈ, КПП (837), I-4-а, Оцена писања светске штампе о Конференцији шефова држава или влада ванблоковских земаља.

²⁹ АЈ, КПП (837), I-4-а, Белешка са састанка Одбора од 24. 6. 1961.

Према предрачуноу, опремање просторија Народне скупштине, Радио-телевизије, Танјуга и Дома штампе телефонским и телепринтерским уређајима коштало је 256.000 долара (око 380 милиона динара).

³⁰ АЈ, КПП (837), I-4-а, Извештај о завршним припремама за рад Београдске конференције од 25. 8. 1961.

³¹ АЈ, КПП (837), I-4-а, Извештај о завршним припремама за рад Београдске конференције од 25. 8. 1961.

³² АЈ, КПП (837), I-4-а, Извештај о завршним припремама за рад Београдске конференције од 25. 8. 1961.

оквиру мера за припрему Београдске конференције срушено је 90 старих и неугледних зграда и барака са око 660 стамбених јединица, чији су станари пресељени у друге делове града (Ледине, Нови Београд). Део улица је реконструисан (Булевар војводе Путника, Савска улица, Васе Пелагића, Вишњичка) и озелењен (Цара Душана, Маршала Тита и Карађорђево трг у Земуну; прилази Савском мосту, травњаци испред болница и зграде председника републике...). Београд је постао лепши, чистији, допадљивији, што је, такође, имало изразити политички карактер.³³

Представници Одбора за припрему конференције учинили су видан напор да дешавање у Београду пропрате светски медији. Акредитовано је 11 домаћих и 509 страних новинара, фоторепортера и сниматеља. Највише новинара било је из САД – 126, СР Немачке – 49, Велике Британије 45, Италије 25, Холандије 18... Од учесника конференције, највише је било новинара из УАР – 31 и Индије – 13. Иначе, 137 новинара је радило за агенције, 244 за новине, 110 за радио и телевизију. Према доступним подацима, осам ТВ компанија је преносило свечано отварање и затварање Београдске конференције. За новинаре је у сали за пленуме било обезбеђено 90 места, а пропуснице су издаване за преподневне и послеподневне седнице (укупно 180 новинара). Дневно је, у две смене, седнице пратило и 60 репортера. Филмске новости су током трајање Конференције дистрибуирале материјале својим редовним кореспондентима којих је у иностранству било 34. Упоредо са тим урађена су и два ванредна журнала и један документарни филм о конференцији. Због што боље информисаности гостију, приступило се објављивању посебних публикација „Београдска конференција“ на енглеском и француском језику и у тиражу од 4.000 примерака.³⁴ Издавачка кућа „Југославија“ добила је обавезу да непосредно по завршетку конференције изради зборник „Београдска конференција“ на енглеском и француском језику, који би садржао сва иступања шефова делегација, резолуције и пропратна акта. Телевизија је у континуитету током јула и августа обеваштавала домаћу јавност о значају конференције и нудила бројне информације о земљама учесницама. Уз оно што је било видљиво и афирмативно за Југославију као домаћина Конференције шефова држава и влада неангажованих земаља, учињено је и много тога што је било тешко регистровати, а што је суштински утицало на позиционирање политике југословенске државе у Трећем свету.

³³ АЈ, КПР (837), I-4-а, Извештај о извршеним припремама за рад Београдске конференције од 25. 8. 1961.

³⁴ Објављено је 5 бројева публикације „Београдска конференција“. Издавач је била „Међународна политика“.

*

У месецима који су претходили конференцији, настављена је и „пригушена“ дипломатска борба, превасходно са Индијом, у којој су југословенске дипломате настојале да предупреду сваки могући потез Делхија и других земаља. Неусаглашеност гледишта о појединим тачкама дневног реда и чињеница да су се „конзервативни“, „прозападни“ и „опортунистички“ ставови Индије умногоме разликовали од погледа радикално оријентисаних земаља Африке (Гана, Гвинеја, Мали) и Кубе, захтевала је од Југославије да као домаћин конференције смишљеном дипломатском акцијом покуша да удаљена гледишта приближи и тако избегне непотребна и непријатна спорења. На исти начин дипломатија је настојала да одстрани потенцијалне несугласице око формулисања закључака конференције. Између захтева Индије да буде што мање обавезујућих закључака, посебно оних који погађају интересе великих сила, и очекивања већине земаља учесница да закључци буду написани „оштријим језиком“, требало је дипломатским путем избећи „мучне дискусије“ и унапред договорити „карактер докумената“ које конференција планира да донесе. Иза Нехруовог става да за Индију „неангажованост значи и неангажованост између неангажованих“, југословенске дипломате су учавале неспремност те државе да прихвати било који облик „организационих обавеза“ које би земље учеснице на конференцији „терале на заједничку активност“. Клонећи се оптужби да у Београду треба да настане „трећи блок“, југословенска дипломатија је настојала да и на том плану избегне затегнутост и избори компромис.³⁵

Питање „трећег блока“ било је и у средишту порука које су Нехру и Тито изменили 23. и 28. јула 1961. Нехру је желео неки вид писменог осигурања да конференција у Београду неће бити покушај формирања неког „трећег блока“ или „треће групације земаља“. Тито је одговарао да тако нешто нико од потенцијалних учесника и не жели, „утолико пре што би то било супротно политици неангажовања, како је ми схватамо“. Уколико би на конференцији и било појединаца „са таквим побудама“, истицао је Јосип Броз, „мислим да они не могу наметнути своја мишљења великој већини присутних шефова држава или влада других земаља, међу којима су и наше двије земље“.³⁶ У својој пору-

³⁵ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 15, бр. 421996, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 13. 7.1 961.

³⁶ АЈ, КПР (837), I- 1/374, Порука Ц. Нехруа Ј. Б. Титу од 23. јула 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 27, бр. 423782, Порука Ј. Б. Тита Ц. Нехруу од 28. јула 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 20, бр. 422918, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 25. јула 1961.

ци Тито је изражавао жељу да са Нехруом „тијесно сарађује у припреми и раду конференције“, користи његове савете и искуство. У разговору са југословенским дипломатама А. Беблером и Д. Кведером, уприличеном поводом предаје Титове поруке, Нехру је још једном истакао своје убеђење да неангажоване земље нису у стању да постојеће светске проблеме реше, али да могу утицати на смањење затегнутости.³⁷

Један од праваца ангажовања дипломата, који је захтевао велику умешност, спремност, обавештеност и апсорбовао значајне енергије, тицао се „убеђивања“ појединих шефова држава и влада да баш они представљају своје земље на конференцији у Београду и да не размишљају о слању високих владиних делегација.³⁸ У поруци упућеној Нехруу 19. јула 1961. године, Тито је молио председника владе Индије да употреби свој ауторитет и убеди премијере Бурме У Нуа и Цејлона Сиримаво Бандаранаике да лично учествују у раду конференције.³⁹ Поруку сличне садржине Тито је 20. јула 1961. године упутио премијеру Бурме У Нуу.⁴⁰ Упоредо са тим, преко југословенских дипломатских представника у Рангуну, чињени су покушаји да се У Ну убеди да дође у Београд. Његова правдања да мора да остане у земљи због изгласавање закона о проглашењу будизма државном религијом и осетљивог питања федералног уређења земље, која су покретали представници мањина, нису сматрана убедљивим. По мишљењу аналитичара, пасиван однос Бурме проистао је из унутрашњих тешкоћа са којима се У Ну суочавао, али и из спољне политике која је следила Индију и ишла за тим да се не замере великим силама.⁴¹ Порука послата принцу Нородому Сихануку и „пријатељски кораци“ Тита и Сукарна пресудно су утицали да и шеф Камбоџе прихвати позив. Позитиван одговор је стигао и из Туниса, од председника Хабиба Бургибе. Позивање представника Кипра на конференцију био је несумњив успех југословенске дипломатије. У разговорима са Геваром у Хавани, уз разумевање тежине ситуације у којој се Куба налазила, чињени су покушаји да на конференцију дође Фидел Кастро.⁴² Настојања да позване земље Латинске Америке буду присутне у својству посма-

³⁷ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 25, бр. 423517, Телеграм амбасадора Д. Кведера из Делхија од 30. јула 1961.

³⁸ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 17, бр. 422181, Телеграм Ј. Ђерђе југословенским амбасадорима у неангажованим земљама од 18. јула 1961.

³⁹ АЈ, КПР (837), I-1/374, Порука Ј. Б. Тита Ц. Нахруу од 19. јула 1961.

⁴⁰ АЈ, КПР (837), I-1/145, Порука Ј. Б. Тита премијеру Бурме У Нуу од 20. јула 1961.

⁴¹ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 19, бр. 422672, Телеграм амбасадора Његована из Рангуна од 21. јула 1961; ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, Дос. 28, бр. 424048, Телеграм амбасадора Његована из Рангуна од 4. августа 1961.

⁴² ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 21, бр. 422925, Телеграм Цвиличићића из Хаване од 22. јула 1961.

трача, иако половично остварено, такође је сматрано великим успехом и „максимумом који се могао постићи“.⁴³ Када је у питању Мексико, све информације су говориле да је разлог негативног одговора био „притисак САД“. На унутрашњем плану то се огледало кроз организоване протесте деснице и римокатоличке цркве против владе Лопеза Матеоса, а на спољном плану кроз пропагандну кампању против „социјалистичке и прокомунистичке“ политике владе, обустављање америчких приватних инвестиција, подстицање неповерења у стабилност државе.⁴⁴ Одбијање Нигерије, Тогоа и Горње Волте да присуствују конференцији у Београду, тумачено је као резултат дејства низа фактора – притиска Запада, посебно Француске, супротстављених интереса и међусобне нетрпеливости појединих земаља (Гане и Нигерије), незнатне способности да самостално наступају на међународном плану.⁴⁵ Предузети напори југословенске дипломатије резултирали су највишим могућим нивоом конференције.

Увиђајући бројне „тенденције и нијансе“ у политици неангажованих земаља, а са циљем да конференција у Београду буде што успешнија, Министарство спољних послова је средином августа још једном доставило упутства дипломатама акредитованим у земљама Трећег света. У њима је јасно дефинисано да је циљ конференције „попуштање затегнутости између Истока и Запада и у свету уопште“. Да би се у томе успело, од југословенских дипломата је тражено да посете министре спољних послова у земљама у којима врше дипломатску службу и сугеришу им да „прилаз проблемима“ на конференцији у Београду „буде реалистичан и објективан, значи умерен и конструктиван, у циљу да се пружи подршка свим позитивним тенденцијама и ставовима“.⁴⁶ Поучена дешавањима у Каиру, југословенска дипломатија је настојала да утиче да се на конференцији у Београду елиминишу пропагандни наступи, одбаци претерани радикализам и екстремизам, избегне „отворена критика негативних праваца и поступака у међународним односима“. Такве тенденције сматране су штетним и супротним жељеном конструктивном политичком деловању.

⁴³ АЈ, КПП (837), I-4-а, Билтен..., бр. 5, август 1961, Неки значајнији политички елементи у припреми за конференцију неангажованих земаља; АЈ, КПП (837), I-1/794, Одговор председника Мексика Адолфа Лопеза Матеоса од 25. августа 1961; АЈ, КПП (837), И-1/523, Порука Нородома Сиханука од 11. августа 1961; АЈ, КПП (837), И-1/145, Порука председника владе Бурме Манг Ну-а од 17. августа 1961, АЈ, КПП (837), И-1/125, Порука председника Републике Тунис од 21. августа 1961.

⁴⁴ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-118, Дос. 1, бр.426187, Телеграм из Мексика од 21. августа 1961.

⁴⁵ АЈ, КПП (837), I-4-а/к-204, Осврт на политички аспект припрема за конференцију, Билтен..., бр.6, 22.1 август 1961.

⁴⁶ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 29, бр. 424464, Државни секретаријат иностраних послова амбасадама ФНРЈ у УАР, Индији, Мароку, Гани...од 10. 8. 1961.

Друго упозорење, које је као задатак саопштавано југословенским дипломатама, тицало се жеље да се на конференцији дефинишу „општи оквири за решавање унутрашњих проблема“ без детаљнијег улажења у питања регионалног карактера. У Београду је постојало уверење да без оптерећења постојећим блоковским погледима и тенденцијом стварања „трећег блока“, на конференцији треба заузети јасне ставове „по свим крупним међународним питањима“ и понудити предлоге за њихово решавање.⁴⁷ Југословенским дипломатама је сугерисано да својим саговорницима предоче да се на конференцији у Београду треба искључиво руководити интересима мира и решавања постојећих међународних проблема, без оптерећења „да ли ће то стварати утисак да се конференција више приближава Истоку или Западу“. Прихватање критеријума који воде изјашњавању за било коју страну у сукобу и „маневрисање између њих“, сматрано је погрешним и неприхватљивим.⁴⁸

Југословенске дипломате имале су и задатак да са саговорницима постигну „јединствен став по колонијалном питању“ и питању осуде неоколонијализма (то се посебно односило на питање Алжира, Конга, Анголе, Западног Иријана, Бизерте, Гое, расне дискриминације у ЈАУ). Јединственост је очекивана и око морално-политичког притиска на велике силе у погледу разоружања и употребе атомског оружја, али не и неки посебан и нов став конференције у Београду према том питању. Интенција је била да се на том плану (посвећивање што веће пажње питању разоружања на XVI Генералној скупштини ОУН; одређивање конкретних процедура око процеса разоружања; успостављање споразума о забрани нуклеарних проба; денуклеаризација одређених области; сазивање светске конференције о разоружању), али и генерално што више ојача утицај ОУН (додељивање веће улоге азијским и афричким земљама, нова улога генералног секретара ОУН). Трајна оријентација на измену постојећих односа у сфери економије још једна је од тема око које се на конференцији у Београду очекивао јединствени став. Отуда је од дипломата захтевано да са саговорницима ускладе мишљења о узроцима и последицама неједнаког развоја као „основе неравноправности, експлоатације, дискриминације“, афирмишу политику коезистенције у сфери економских односа и заложе се за сазивање посебне конференције која би била посвећена тим питањима. Подршка преговорима, компромису и потчињавању локалних и посебних интереса општим интересима мира око питања кризе у Берлину, противљење сваком огра-

⁴⁷ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 29, бр. 424464, Државни секретаријат иностраних послова амбасадама ФНРЈ у УАР, Индији, Мароку, Гани... од 10. 8. 1961.

⁴⁸ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 29, бр. 424464, Државни секретаријат иностраних послова амбасадама ФНРЈ у УАР, Индији, Мароку, Гани... од 10. 8. 1961.

ничавању „ма чије слободне акције“, стварању „ванблоковског центра“ и „посебних организама или машинерије која би стварала утисак „о оријентацији на трећи, ванблоковски блок“, били су још неки од ставова које је требало да афирмишу југословенске дипломате.⁴⁹

Позитиван одговор већине позваних шефова држава и влада неангажованих земаља сматран је највећим успехом обављених политичких и техничких припрема.⁵⁰ Према проценама Београда, рад на припреми конференције најдиректније је допринео стицању уверења код неангажованих земаља „да активна политика невезивања за блокове отвара веће перспективе у погледу очувања светског мира, тако и у правцу очувања националног интегритета и независности тих земаља“. Уочљиво је постало настојање малих земаља да постану „активни чинилац“ у светској политици. У том контексту су, како су примећивали аналитичари, и велике силе и мале земље, од конференције очекивале конкретни резултат. Умногome приближени ставови учесника конференције сматрани су важним резултатом рада југословенске дипломатије.⁵¹ Ипак, требало је на том плану поради и на самој конференцији у Београду, а да би се у том послу постигао успех, биле су потребне прецизне информације о ставовима кључних делегација неангажованих земаља.

Дане пред почетак конференције обележила је додатна интензивна дипломатска активност Јосипа Броза и осталих шефова делегација приспелих у Београд.⁵² У сусрету са Кваме Нкрумахом Тито је добио

⁴⁹ ДА, МСП РС, ПА, 1961, ф-117, дос. 29, бр. 424464, Државни секретаријат иностраних послова амбасадама ФНРЈ у УАР, Индији, Мароку, Гани... од 10. 8. 1961.

⁵⁰ АЈ, КПР, I-4-а, Београдска конференција, Забелешка о закључцима са састанка југословенске делегације од 25. августа 1961.

⁵¹ АЈ, КПР, I-4-а, Београдска конференција, Забелешка о закључцима са састанка југословенске делегације од 25. августа 1961.

⁵² До Београдске конференције (септембар 1961) Јосип Броз је имао сусрете и водио разговоре са шефовима држава и влада 18 земаља од укупно 24 држава присутних на првом скупу неангажованих. Тито се у Београду 1959. и Њујорку 1960. срео са потпредседником владе Авганистана Наимом, а у Београду је 1960. примио и краља Захира. Почев од 1958, када се на VII конгресу СКЈ упознао са каснијим председником владе Бенхедом, Тито је током 1959. и 1960. имао још три сусрета са највишим представницима Алжира. Успостављајући блиске односе са Бурмом, Тито се од 1955. до 1961. три пута срео са председником бурманске владе У Нуом и једном са Не Винном. Три сусрета Тито је, почев од 1956, имао и са принцем Сихануком, шефом државе Камбоџе. Председника Цејлона Соломона Бандаранаике упознао је 1959. у Коломбу. Председника централне владе Конга Патриса Лумумбу и Томаса Кауза срео је током 1960. Са Фиделом Кастром се упознао 1960. у Њујорку. Са царом Хаиле Селасијом разговарао је четири пута, председником Гане Нкрумахом три пута, председником Гвинеје Секу Туреом три пута. Тито се у периоду 1954-1960. шест пута састао са премијером Индије Нехруом. Подједнако пута био је у прилици да размени мишљење са председником Индонезије Сукарном. Тито је имао два сусрета са председником Малија Модибо Кеитом, једном се сусрео са премијером Либана Салемом, два

сагласност да се на конференцији покрене питање признања Алжира.⁵³ Сустрет са Нехруом резултирао је ставом да основно питање конференције треба да буде „питање мира“. У складу са тим је договорен састајак „петорице из Њујорка“ са циљем да донесу посебан апел за мир.⁵⁴ Разговори са Насером потврдили су истоветност погледа на питања обнављања нуклеарних проба, кризе око Берлина, ситуације у Конгу, оцене стања у Африци.⁵⁵ Сустрет са принцом Сихануком био је посвећен процедуралним питањима и проблемима југоисточне Азије.⁵⁶ Разговори са Сукарном били су прилика да се још једном размотре питања империјализма, колонијализма и окупљања на регионалном нивоу.⁵⁷

*

На конференцији у Београду ништа није смело бити препуштено случају. Очекивани политички резултати нису смели бити угрожени „неспоразумима“ учесника. Зато се, с посебном озбиљношћу, приступило безбедносним припремама, чији је циљ био што прецизније информисање о ставовима и политичким потезима учесника конференције. Цела акција је започела 16. јуна 1961. под тајном шифром „Мир“. Послови су подељени у осам група. Група за Лабораторију је била задужена да прикупи потребне податке „о свим расположивим материјалима“ који постоје у централама и у републикама, а тичу се микрофона, материјала за појачала, прислушних уређаја, каблова. Све што није могло бити нађено у земљи требало је набавити у иностранству. За то су били задужени посебни кадрови из Управе државне безбедности. Рачунало се на помоћ СИП-а, услуге ЈАТ-а, а помињан је и Трст као место одакле је потребан материјал требало да „уђе“ у земљу. Послови склапања специјалних телефонских централа, мерења и адаптације микро-

пута био је у прилици да разговара са челницима Марока и Судана. Председника Туниса Бургибу срео је једном, као и престолонаследника Јемена Ел Бадром. Од 1955. до 1961. Тито се девет пута састао са председником УАР Насером. Укупно узевши, са представницима 24 земље које су се, поред домаћина, окупиле на конференцији у Београду Јосип Броз Тито се лично срео 52 пута (41 сустрет у оквиру званичних или приватних посета). То је био политички капитал који је Јосип Броз знао да искористи.

⁵³ АЈ, КПР (837), I-4-a/к-204, Забелешка о разговору друга Председника са председником Гане Кваме Нкрумахом од 30. августа 1961. у згради Савезне народне скупштине.

⁵⁴ АЈ, КПР (837), I-4-a/к-204, Забелешка о разговору Председника са индијским премијером Нехруом од 31. августа 1961. у резиденцији Нехруа.

⁵⁵ АЈ, КПР (837), I-4-a/к-204, Забелешка о разговору друга Председника са председником УАР Гамелом Абделом Насером одржаном 31. августа 1961. у резиденцији УАР.

⁵⁶ АЈ, КПР (837), I-4-a/к-204, Забелешка о разговору са принцом Сихануком у његовој резиденцији 31. августа 1961.

⁵⁷ АЈ, КПР (837), I-4-a/к-204, Забелешка о посети председника Сукарна другу Председнику Титу 31. августа у 21 час.

фона, израде појачала и осталих уређаја за прислушкивање били су поверени централној и специјализованим лабораторијама Управе државне безбедности по републикама.⁵⁸

Група за Општу тенику је имала за циљ да изучи ситуацију у хотелима и приступи њиховој адаптацији, постављању телефона и каблова у хотелима, становима, вилама и формира оперативно-техничке групе по свим одабраним објектима. За те потребе и због предвиђеног обима послова предложено је да буду „повучени“ додатни стручни кадрови из осталих република. Најхитнијим и најкритичнијим пословима означени су они везани за телефонске централе, под чим се подразумевало увећање броја линија и, посебно, довођење телефонских каблова „до наше зграде“. Било је предвиђено да поједине државне службе буду хитно исељене из својих зграда како би оне биле употребљене за потребе Управе државне безбедности. Телефонска централа на Сењаку добила је уз 500 постојећих 300 нових специјалних бројева за потребе обавештајне и контраобавештајне службе. Број специјалних бројева на „Калинићу“ увећан је са 28 на 100. На Дедињу и Кошутњаку број телефонских линија је дуплиран (са 50 на 100). Специјални телефонски бројеви УДБЕ повећани су са 181 на 207, КОС-а са 118 на 200, а београдске оперативе са 102 на 140 (укупно са 401 на 547).⁵⁹

У групи означеној као „Репродукција“ планирано је „по важности и озбиљности“ ангажовање три врсте преводилаца – за „наше сталне објекте“ као и за резиденције, Народну скупштину и СИВ, затим за прислушкивање телефона и, најзад, новинарске извештаје. Рачунало се на помоћ из република.⁶⁰

Уређивање билтена је, такође, сматрано послом од посебне важности и било је предвиђено да се он обавља у три вида: а) израда билтена за најужи број личности (укупно 4 до 5 примерака); б) билтени са информацијама за шири круг личности и в) новинарски билтени.⁶¹

Посебне групе биле су задужене за обезбеђивање потребних материјалних и финансијских средстава, безбедносну страну свих техничких уређаја (за симултано превођење, специјални и обични телефони, ТВ апарати, филм) и контролу хране у хотелима.⁶²

Од свих наведених послова посебно су хитним сматрани они везани за формирање центра за прислушкивање телефона у згради СУП-а и постављање нових телефонских каблова. Подједнако важним било

⁵⁸ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 1-3.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Исто.

⁶² Исто.

је и обезбеђивање потребног броја аутомобила и поузданих шофера, штампање нових телефонских именика, исељавање појединих државних зграда, обезбеђивање девиза за набавку потребног материјала, контрола телепринтера, израда специјалних билтена... У ту сврху одржани су хитни и учестали састанци са начелницима појединих одељења УДБ-е, шефовима специјализованих лабораторија, директорима предузећа и хотела, као и задуженима за одржавање телефонских инсталација.⁶³

Основни задатак који је постављен пред сараднике Четврте управе Државне безбедности Савезног СУП-а (Ђуру Станковића, Едија Брајника, Селима Нумића и друге) је био да „цјели ток конференције мора бити снимљен – легално у Скупштини, рад комисија – комитета у згради И(звршног) већа Србије“. Инструкција је била и следеће: „Користити ово па озвучити у Скупштини кабинете – где ће бити делегације“.⁶⁴ План је у почетку предвиђао и „озвучити“ 4 резиденције: Кубанци, Индијци, Гвинејци (Гана)“. Касније је план укључио озвучивање четири резиденције са по шест уређаја (укупно 24 уређаја) и то Индије, Гвинеје, Кубе и Гане. За те потребе било је предвиђена набавка 8 магнетофона. Озвучени су и „станови у граду у које ће се сместити (вероватно) министри спољ. послова“. На посебним састанцима тражено је мишљење о томе које новинаре „слушати“.⁶⁵

Да би целокупни „посао“ био обављен, формирана је посебна материјално-набавна група. Њен је задатак био да погледа постојеће домове учитељских и техничких школа у Београду с циљем да у њима буду „смештени“ новинари и кадрови који би били ангажовани на пословима безбедносне природе. Група је, такође, била задужена да прошири постојећи бифе у лабораторији и у ту сврху је било предвиђено 250.000 динара.⁶⁶

⁶³ Исто.

⁶⁴ АЈ, 507-III/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 6.

⁶⁵ АЈ, 507-III/28, Акција „Мир“, стр. 6, 10, 42.

Службом озвучавања руководио је, почев од октобра 1954. Селим Нумић. По његовом исказу датом 1968. Комисији ИК ЦК СКЈ, просторије у кругу Белог двора, гостинској вили у Ужичкој и Дому гарде озвучене су пред прву посету Н. Хрушчова Београду 1956. У то време озвучени су због потреба државе кабинети А. Ранковића и Е. Кардеља у згради СИВ-а, као и сала за конференције. О озвучивању учињеном 1961. С. Нумић по сећању наводи следеће: „Озвучен је знатан број вила и бољих станова који су били одређени за смештај шефова и чланова страних делегација. Поред осталих, сећам се да су озвучени виле и станове другова: Мићуновић Вељка, Стојнић Веље, Комар Славка, Марковић Моме и Пенезић Слободана“.

Четврта седнице ЦК СКЈ – Брионски пленум (приредио Јован П. Поповић), Београд 1999, 285–286 стр.

⁶⁶ АЈ, 507 – III/28, Акција „Мир“, стр. 11.

План је предвиђао и озвучивање 30 кабинета у Народној скупштини Југославије уз употребу 36 магнетофона. У згради СИВ-а на Новом Београду било је планирано постављање 10 микрофона и 3 магнетофона. У старој згради СИВ-а и згради Извршног већа Србије 15 магнетофона. За ту сврху була је предвиђена набавка 15 магнетофона⁶⁷

Према подацима од 24. августа 1961, у згради Савезне народне скупштине је озвучено 25 кабинета и две сале за конференције, у Скупштини Србије две сале за рад Комитета, у згради СИВ-а главна сала и два радна кабинета. Озвучене су резиденције Индије у Ужичкој бр. 38 са 8 микрофона, Гане у Ужичкој бр. 29 са 3 микрофона, Уједињене Арапске Републике (УАР) у Толстојевој бр. 2 са 6 микрофона, Гвинеје у Чакариној бр. 8 са 3 микрофона, Кубе у Лацковићевој бр. 6 са 5 микрофона, Алжира у Лаковићевој бр. 10 са 4 микрофона, Туниса у Булевару Октобарске револуције бр. 44 са 4 микрофона. Било је планирано и озвучивање амбасаде Либана у улици Васе Пелагића бр. 46 са 2 микрофона.⁶⁸

Оперативни план акције „Мир“, изнет на састанку од 11. јула 1961, предвиђао је да се у хотелу „Метропол“, најелитнијем хотелу у Београду, озвучи 80 соба са могућношћу да се истовремено прате разговори из 40, али и да остане отворена могућност да се уређаји, према потреби, током конференције могу пребацивати из собе у собу. Иначе, хотел „Метропол“ је располагао са 180 соба и 6 апартмана. План Удбе је предвиђао да апартмани буду „покривени“ са 12 прислушних уређаја, а собе са 68. У случају потребе број озвучених соба је могао бити и увећан (дуплиран). За потребе озвучивања соба у хотелу „Метропол“ било је планирана набавка 48 магнетфона који би бележили разговоре и пружали могућност њиховог преслушавања.⁶⁹

У хотелу „Мажестик“ је било планирано озвучивање 50 соба (од укупно 82 и 7 апартмана), уз могућност да се истовремено слуша 25 разговора. У ту сврху је била предвиђена набавка 30 магнетофона. У случају потребе размишљало се о могућности да буду прислушкиване све собе, па је планирано да 50 линија буде „провучено“ до зграде „Призада“.⁷⁰

Било је планирано да у хотелу „Екцелзиор“ буде озвучено 30 соба (од 52 и 6 апартмана) са могућношћу истовременог праћења 15 линија. За те потребе набављено је 18 магнетофона.⁷¹

⁶⁷ АЈ, 507-И/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 8.

⁶⁸ АЈ, 507-И/28, Материјал – Акција „Мира“, стр. 61.

⁶⁹ АЈ, 507-И/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 8.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Исто.

План је предвиђао да 30 соба буде озвучено и у хотелу „Москва“ (од 80 соба и 6 апартмана), уз истовремено прислушкивање 15 линија и употребу 18 магнетфона. Центар за праћење прислушких разговора, као и у претходним хотелима („Метропол“, „Мажестик“) био је у згради „Призада“.⁷²

У хотелу „Палас“ било је планирано озвучивање 40 соба (од укупно 64 соба и 15 апартмана) и истовремено праћење 20 линија. За ту сврху била је предвиђена набавка 20 магнетфона. У хотелу „Касина“ рачунало се са озвучивањем 20 соба (од 54 и 4 апартмана), са истовременом контролом 10 линија и употребу 12 магнетфона. У хотелу „Балкан“ планирано је озвучивање 20 соба (од укупно 112 и 5 апартмана), са истовременим праћењем 10 линија и употребу 12 магнетфона.⁷³

За хотеле „Асторија“ и „Унион“ је утврђено да немају телефоне у собама и да нема могућности да се телефонске линије поставе.⁷⁴

За предвиђене послове озвучења хотелских соба требало је набавити и 90 „скретница“ за високофреквентне телефонске уређаје. Планирано је да ти уређаји, због високе цене и хитности, буду „позајмљени“ од Армије. Упоредо са тим започела је набавка магнетфона, телепринтера, телефонских централа, писаћих машина, каблова... Део апарата требало је набавити у Шведској, Немачкој, Чехословачкој... Према проценама стручњака, крајем јула 1961. године државне безбедносне службе су могле да контролишу 614 телефонских линија, око 200 релеја, 235 магнетфона,⁷⁵

„Пратеће апарате“ је требало уградити и у 105 аутомобила. Цена сваког од њих била је око 1.000 долара.⁷⁶

У забелешки од 24. августа 1961. констатовано је да је у хотелу „Метропол“ озвучено 80 соба са 40 линија које се могу истовремено пратити. У питању су биле просторије у којима су биле делегације Индонезије, Гане, Индије, Марока и Етиопије. Са 5 микрофона озвучене су собе страних новинара, а са 10 просторије експерата УН. У хотелу „Палас“ озвучене су собе делегације УАР и Кубе. На састанку одржаном 24. августа 1961. године такође је истакнуто да је резиденција у којој је било планирано да борави делегација Индије (Нехру) у Ужичкој рој 38 озвучена са 8 микрофона, Гане (Некрумах) у Ужичкој број 29 са 3, Уједињене Арапске Републике (Насер) у Толстојевој бр 2 са 6, Гви-

⁷² Исто.

⁷³ Исто

⁷⁴ Исто.

⁷⁵ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 10, 11, 14-15.

⁷⁶ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 27.

неје (Секу Туре) са 3, Кубе (Дортикос) са 5, Алжира (Ферхат Абас) са 4, Туниса (Бургиба) са 4, Либана са 2 микрофона.⁷⁷

У тиму новинара 6 је било задужено да преводи са енглеског језика, 7 са француског, 4 са немачког, 2 са италијанског, 1 са шпанског, 2 са арапског, 1 са мађарског, 1 са грчког, 1 са руског, 1 са турског, 1 са чешког, 1 са бугарског језика.⁷⁸

Организовано је 47 „радних места“ на 10 локација, за кадрове који су вршили снимање. Према подацима од 28. августа 1961, године под контролу је стављено 500 телефонских линија.⁷⁹

Ради што боље информисаности југословенског државног и партијског врха, бројеви Билтена „са зеленом штрафтом“ били су достављани Јосипу Брозу Титу, Едварду Кардељу, Александру Ранковићу, Светиславу Тећи Стефановићу и Ђури Станковићу. У исто време „новинарски билтен“ је достављан Јосипу Брозу Титу, Едварду Кардељу, Владимиру Бакарићу, Вељку Влаховићу, Кочи Поповићу, Вељку Мићуновићу, Добривоју Видићу, Богдану Црнобрњи, Јосипу Ђерђи као и Александру Ранковићу, Петру Стамболићу, Јовану Веселинову, Ивану Гошњаку.⁸⁰

Непосредно по завршетку рада конференције, 8. септембра 1961, констатовано је да је „Четврта управа у целини добро извршила задатке“. Рад је почео 16. јуна 1961. године. Задаци који су пред њу постављени оцењени су као „широки и предимензионирани“ па су код неких служби, у односу „према уложеном труду и средствима“, изостали „адекватни резултати“. Томе су допринели и „неки други разлози. – Служба је у извесном смислу компромит.(ована).“ Такође је констатовано да је „Лаботорија са успехом, али уз велике напоре, обавила све задатке.“ Посебну тешкоћу су чинили „накнадни (непредвиђени послови), набавка све опреме техничке из иностранства и њен транспорт, послови ван ресора – итд.“ Такође је истакнуто да је упркос благовременим мерама, добро организованој служби и великом броју кадрова „служба није могла прогутати огроман број снимљ.(ених) трака – превод.(илачки) кадар са добрим познавањем језика није био у стању да пружи знатнију помоћ, нарочито у прислушкивању: зато је терет пао на наше кадрове.

⁷⁷ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 61-62.

На истом месту записана су и следећа презимена и имена: „Ђорђевић, Ђилас, Зоговић (Жујовић), Иван“. Остаје нејасно да ли су и те личности прислушкиване у време трајања Београдске конференције.

⁷⁸ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 63.

⁷⁹ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 65-66.

⁸⁰ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 64.

Приликом истраживања нисмо били у прилици да се упознамо о садржају „Билтена са зеленом штрафтом“.

– Још једном се показало (овога пута јаче него икада) да за ову службу треба систем.(атски) припремати и оспособља.(авати) кадрове...“. Показало се да новинарска служба, поред употребе телепринтера и контроле међународних линија, није дала „знатан“ резултат.⁸¹

Према доступним подацима, уграђивање прислушних уређаја и контрола телефонских централа требало је да кошта 391.428 долара.⁸² То је била цена којом је плаћена висока обавештеност југословенских власти о политичким ставовима и општем расположењу шефова држава и влада, чланова делегација, приспелих гостију, новинара и извештача.⁸³ На тај је начин „могућност предвиђања“ политичких потеза била додатно увећана, што је југословенској страни омогућавало „контролу“ ситуације, елиминисање конфликта, благовремено иступање са предлозима који су прихватљиви за највећи број учесника. Био је то начин да Конференција шефова држава и влада неангажованих држава у Београду буде успешна, а Југославија као добар домаћин и конструктивни сарадник задобије једно од водећих места у покрету који је у Београду почео да се уобличава.

Prof. Dr Ljubodrag DIMIĆ

OPERATION “PEACE”

Summary

The Belgrade Conference of Non-Aligned countries was thoroughly planned. The awaited political results could not be jeopardized by misunderstandings and quarrels between participating leaders. Therefore, covert actions aimed at gathering precise intelligence about delegates' political views and activities were carried out with utmost care. The intelligence gathering operation entitled “Peace” was initiated on 16 June 1961. Tito was supposed to, armed with precise information, appear as an exceptionally skilled leader capable of forging compromise among participants. According to available data, the large-scale installment of listening devices and telephone monitoring costed \$391.248. It was the price the Yugoslav authorities paid in exchange for being well-informed. In return, it enabled them to gain control of the Conference, eliminate conflicts, and formulate proposals acceptable for a great majority of delegations, thereby influencing its outcome.

⁸¹ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 74.

⁸² АЈ, 507-II/28, Акција „Мир“, стр. 32.

⁸³ АЈ, 507-II/28, Материјал – Акција „Мир“, стр. 74.